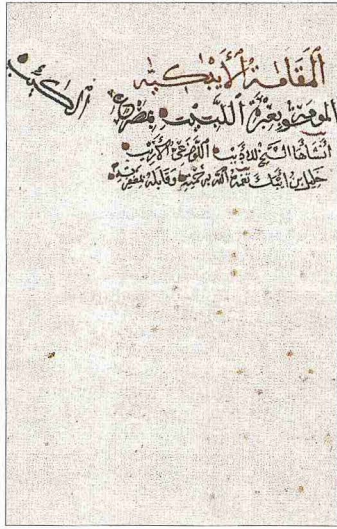
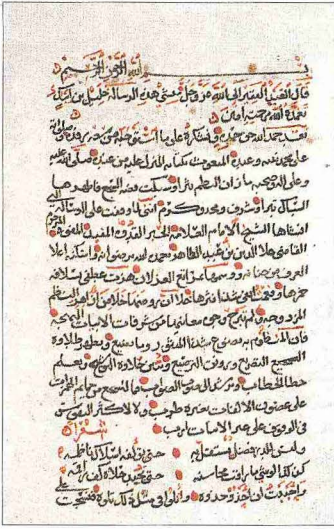

Safedî'nin
'İbretü'l-lebîb
adlı eserinin
unvan sayfasıyla
ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Fatih, nr. 4027/3)

fi vaşfi'l-hâlî ve'l-hâlî bi'l-'izâr. Edebiyat hocası İbn Nübâte el-Mısrî'den gelen bir mektupla ona verilen cevabı kapsar (Râgıb Paşa Ktp., nr. 147/6, vr. 57^b-67^b). **5. Şerhu'r-Risâle** (Taḥrîru Risâleti Muhyiddin İbn 'Abdizâhir). İbn Abdüzzâhir'in İbnü'n-Nakîb Nâsirüddin el-Kinânî el-Akîsî'ye yazdığı mektubun şerhidir. Mektup ve şerhi *Temâmü'l-mütûn*'un zeyil olarak yayımlanmıştır (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm, Kahire 1969, s. 404-415).

Belâgat. 1. Cinânü'l-cinâs fi 'ilmi'l-bedî'. Cinâs ve türlerinin örneklerle izahıdır (İstanbul 1299; nşr. Semîr Hüseyin el-Halebî, Beyrut 1407/1987; nşr. Hilâl Nâci, *Mecelletü'z-zehâ'ir*, I/3 [1421/2000] s. 23-48; I/4, s. 39-117). Nevâcî esere zeyil yazmıştır. **2. Fazzü'l-hitâm** 'anî't-tevriye ve'l-istiḥdâm. Tevriye ve türleriyle istihdam sanatlarına ilişkin teorik bilgiler ile bunlara dair şiir örneklerini içerir (nşr. Muhammed Abdülazîz el-Hinnâvî, Kahire 1399/1979). **3. el-Hevlü'l-mucib fi'l-kavl bi'l-mucib**. Kavl bi'l-mucib sanatına dairdir (nşr. M. Abdülmecîd Lâşîn, Kahire 1425/2005). **4. Keşfü's-sırrü'l-mübhem fi lüzûm mâ-lâ yelzem** (Zâhiriyye Ktp., Şiir, nr. 7150). **5. Nuşretü's-sâ'ir 'ale'l-Meseli's-sâ'ir**. Ziyâeddin İbnü'l-Esrî'nin *el-Meseli's-sâ'ir* adlı eserine eleştiridir (nşr. Muhammed Ali Sultânî, Dimaşk 1972; nşr. Menâhil Fahrreddin Felîh, Bağdat 1968).

Lugat. 1. Taşhîhü't-taşhîf ve taḥrîrü't-taḥrîf. Eserde lugat, sarf, nahiv ve 'rab hataları; lahn, tashif ve tahrif şeklindeki yanlışlar; harf, hareke, nokta ve kelime kalıplarında görülen lafzî hatalarla anlam ve kullanım yanlışları incelenmiştir (nşr. Fuat Sezgin, Frankfurt 1405/1985; nşr. Seyyid eş-Şerkavî, Kahire 1407/1987). **2. Ġavâ-**

mizü's-Şihâh. Cevherî'nin *eş-Şihâh*'ında kökleri ihtilâflı kelimeler alfabetik sıraya göre incelenmiştir (nşr. Abdülilâh Nebhân, Küveyt 1406/1986; Beyrut 1996). **3. Nufûzû's-sehm fîmâ vaḳ'a'a li'l-Cevherî min-e'l-vehm** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2701).

C) Diğer Eserleri. 1. Şerhu's-Şecere-ti'n-Nu'mâniyye fi'd-Devleti'l-'Osmâniyye. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilen, Osmanlı Devleti'yle ilgili keşif ve kerametleri rumuz ve işaretlerle ifade eden ilm-i cifre dair risâlenin şerhidir (Brockelmann, GAL, I, 447; Suppl., I, 447; II, 29). *Mefâtiḥu'l-esrâr ve meşâbiḥu'l-ekvâr* adıyla da anılan şerhin (Süleymaniye Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1310, vr. 1^b-19^b) girişinde İbnü'l-Arabî'nin biyografisiyle keşif ve kerametlerinden söz edilmiştir. **2. Tardü's-sebe 'an serdi's-seb'**. Eserde yedi sayısının üstünlüğünü vurgulamak üzere çeşitli ilim dallarında yedi ve katlarıyla anlatılmış meseleler ele alınmıştır (Süleymaniye Ktp., Yeniciami, nr. 984). Süyûtî eseri 'Aynü'n-neb' fî muḥtaşarı Tardî's-seb' adıyla kısaltmıştır (eserlerin yazmaları için bk. Brockelmann, GAL Suppl., II, 29). **3. Risâle fi 'ilmi'l-mûsîkâ** (nşr. Abdülmecîd Diyâb - Gattâs Abdülmelik Hasebe, Kahire 1411/1991).

BİBLİYOGRAFYA :

Safedî, *el-Vâfi*, II, 148; V, 332-337; VII, 264; X, 330-337; XII, 372; XVIII, 704-714; a.mlf., *el-Keşf ve't-tenbîh* (nşr. Hilâl Nâci v.dğr.), Medine 1420/1999, neşredenin girişi, s. 5-47; a.mlf., *er-Ravzû'l-bâsim* (nşr. M. Abdülmecîd Lâşîn), Kahire 1425/2005, neşredenin girişi, s. 11-69; a.mlf., *el-Hevlü'l-mucib fi'l-kavl bi'l-mucib* (nşr. M. Abdülmecîd Lâşîn), Kahire 1425/2005, neşredenin girişi; a.mlf., *A'yânü'l-'aşr* (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dğr.), Dimaşk 1997, I, 38; II, 74-75, 428-

430; III, 399; V, 102-103, 337-338; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 7-32; a.mlf., *Elḥânü's-sevâcî* (nşr. İbrâhîm Sâlih), Dimaşk 1425/2004, neşredenin girişi, I, 5-26; a.mlf., *Fazzü'l-hitâm* (nşr. M. Abdülazîz el-Hinnâvî), Kahire 1399/1979, neşredenin girişi, s. 4-115; a.mlf., *Sarfü'l-'ayn* (nşr. M. Abdülmecîd Lâşîn), Kahire 1425/2005, neşredenin girişi, I, 3-171; a.mlf., *Keşfü'l-hâl* (nşr. Abdurrahman el-Akil), Beyrut 1426/2005, neşredenin girişi, s. 15-100; a.mlf., *Levâtü'l-şâkt* (nşr. Abdülmelik el-Vâdîf), Beyrut 1412/1991, neşredenin girişi, s. 7-11; a.mlf., *Ġavâmizü's-Şihâh* (nşr. Abdülmelik el-Vâdîf), Beyrut 1406/1985, neşredenin girişi, s. 11-52; a.e. (nşr. Abdülilâh Nebhân), Beyrut 1996, neşredenin girişi, s. 11-36; a.mlf., *Risâle fi 'ilmi'l-mûsîkâ* (nşr. Abdülmecîd Diyâb - Gattâs Abdülmelik Hasebe), Kahire 1411/1991, neşredenin girişi, s. 7-84; a.mlf., *Şaḫḫü'ddîn el-Hillî* (nşr. Adnân Derviş), Dimaşk 1995, neşredenin girişi, s. 21-33; Zehebî, *Mu'cemü muḥaddisî'z-Zehebî* (nşr. Rûhiyye Abdurrahman es-Süyûfî), Beyrut 1413/1993, s. 67; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XII, 370-392; Sübkî, *Ṭabakât* (Tanâhî), X, 5-32, 70; İbn Kesir, *el-Bidâye*, Beyrut 1407/1987, XIV, 303, 318; İbn Râfî, *el-Vefeyât* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas - Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1402/1982, II, 268-270; İbn Hicce, *Ḥizânetü'l-edeb*, Kahire 1304, II, 120-135; Makrîzî, *Histoire des sultans mamlouks* (trc. E. M. Quatremère), Paris 1845, II, 345, 359, 371; İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabakâtü's-Şaḫḫîyye*, III, 89-90; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, II, 87-88; V, 475; İbn Tağrıberdî, *el-Menḥelü's-şâfi* (nşr. Nebîl M. Abdülazîz), Kahire 1985, V, 241-257; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 200-201; Şevkānî, *el-Bedrü'l-ḫâlf*, I, 243; Brockelmann, GAL, I, 271, 285, 321, 447; II, 33, 39-41; Suppl., I, 447; II, 27-29; Abdülhay el-Kettânî, *Fihristü'l-feḥâris*, II, 711; M. Ali Sultânî, *en-Nakdû'l-edebî fi'l-kamî's-şâminî'l-hicrî beyne's-Şafedî ve mu'âşırîh*, Dimaşk 1394/1974; D. P. Little, "al-Şafadî as Biographer of his Contemporaries", *Essays on Islamic Civilization*, Leiden 1976, s. 109-120; Ömer Rızâ Kehhâle, *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 232; Nebîl M. Reşâd, *eş-Şafedî ve şerhuḥu 'alâ Lâmiyyeti'l-'Acem*, Kahire 1421/2001, s. 65-104, ayrıca bk. tür.yer.; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmî'u's-sürûḥ ve'l-havâşî*, Ebûzabî 1425/2004, s. 1505-1507; M. Abdülmecîd Lâşîn, *eş-Şafedî ve âşâruhü fi'l-edeb ve'n-naḳd*, Kahire 1425/2005; J. van Ess, "Safadî-Splitter", *Isl.*, LIII (1976), s. 242-266; LIV (1977), s. 77-108; Hilâl Nâci, "Simâtü'l-'atâ'î'l-edebî ve'l-fikrî fi'l-kar-nî's-şâmin el-hicrî", *MMLA'ır*, XXVI/63 (1423/2002), s. 191-201; Abdülilâh Nebhân, "Ġavâmizü's-şihâh", *et-Türâşü'l-'Arabî*, XXVI/101, Dimaşk 1427/2006, s. 47-62; F. Krenkow, "Safe-dî", *IA*, X, 50-52; F. Rosenthal, "al-Şafadî", *El²* (İng.), VIII, 759-760.

İSMAİL DURMUŞ

SAFER (الصفر)

Hicrî yılın ikinci ayı.

Sözlükte "boş kalmak, boşluk; sararmak, sarılık; karında yaşayan kurtçuk" anlamlarına gelen **safer** kelimesinin kamerî takvimin ikinci ayına ad olması değişik şekil-

lerde açıklanmıştır. Meşhur yoruma göre, Câhiliye döneminde haram aylardan muharrem'in ardından Araplar bu ayda savaş çıkıp evleri boş kaldığı veya saldırdıkları evlerin eşyasını alıp boşalttıkları için böyle adlandırılmıştır. Bazı kaynaklarda, safer adı kelimenin "sararmak" anlamıyla irtibatlandırılarak Câhiliye devrinde insanların yüzlerinin sararmasına yol açan veba salgınının bu aya denk gelmesiyle açıklanır. Bazılarında ise bu ismin Araplar'ın geçimlerini teminde önemli bir yere sahip olan Yemen'deki Saferiyye adlı panayır ile ilişkili olduğu, hatta bu panayıra kaçırılanların aç kaldığı belirtilir (başka açıklamalarla birlikte bk. Enîs Ferîha, s. 62-64). İslâmî dönemde uğursuzluk anlamının silinmesi için bu aya "saferü'l-hayr" ya da "saferü'l-muzaffer" denilmiştir. Safer ayı Osmanlı belgelerinde (ص) kısaltmasıyla gösterilmiştir. Arab-ı bâide (Âd ve Semûd) döneminde **mûcîr**, Arab-ı ârîbe döneminde **şakîl** şeklinde anılan safer ayının İslâm öncesi dönemdeki en meşhur isimlerinden biri nâcîrdir. Muhtemelen "şiddetli sıcaklık" anlamındaki **necr** kökünden gelen bu kelimenin sıcak mevsimlerdeki diğer aylar için de kullanıldığı anlaşılmaktadır (adlandırmaların mevsimle ilişkisi hakkında bk. Cevâd Ali, VIII, 460-462).

İslâm'dan önce Araplar seneyi altı kısma ayırıyor ve her kısım aynı adı taşıyan iki aydan oluşuyordu. Meselâ iki safer, iki cumâdâ, iki rebî' vardı; bunları birbirinden ayırmak için birincisine "evvel", ikinciye "âhir" veya "sânî" gibi sıfatlar ekleniyordu. Ayrıca nesî uygulamasıyla muharrem ayı saferin yerine kaydırılarak safer ayı haram ay kabul ediliyordu. Muharrem ayı "saferü'l-evvel" veya "saferü'l-muharrem", ikinci ay ise "saferü's-sânî" diye adlandırılmakta, her iki ay "saferân" adıyla anılmaktaydı. Önceleri sıfat olarak kullanılan muharrem kelimesi daha sonra bu ayın adı olmuş, ikinci safer de yalnızca safer olarak isimlendirilmiştir.

Câhiliye devrinde safer ayı uğursuz kabul edildiğinden bu ayda umre yapmak büyük günahlardan sayılıyordu. Yine bu ayda yapılan evliliklerin uzun ömürlü olmayaacağı, başlanan işlerin sonuçsuz kalacağı ya da kötü biteceği şeklindeki bâtıl inançların İslâm'dan sonra da varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Safer ayı hakkındaki Câhiliye anlayışını reddeden hadis (Buhârî, "Tıb", 19; Ebû Dâvûd, "Tıb", 24), daha çok nesî uygulanarak saferin haram ay kabul edilmesinin yasaklandığı şeklinde yo-

rumlanmıştır; ancak bağlam bu ayla ilgili bâtıl inanışların geçersiz olduğu anlamının çıkarılmasına da elverişlidir. Safer kelimesinin "karında yaşayan kurtçuk" anlamını esas alan diğer bir yoruma göre ise bu hadiste, Câhiliye döneminde insan vücudunda yaşadığına ve acıktığı zaman insana musallat olup zarar verdiğine inanılan küçük bir canlı kastedilmekte ve bu konudaki inanış reddedilmektedir. Öte yandan bazı kaynaklarda hadis gibi aktarılan, "Safer ayının çıkışını müjdeleyen kimseye ben de cenneti müjdelirim" şeklindeki rivayetin (Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, s. 69) aslının bulunmadığı tesbit edilmiştir (Râdiyüddin es-Sâgânî, s. 61; Şevkânî, s. 438). Aynı şekilde bu aya mahsus olduğu nakledilen namaz, dua vb. ibadetlerle ilgili rivayetlerin de aslı yoktur.

İslâm tarihinde safer ayında meydana gelen önemli olaylardan bazıları şunlardır: Resûl-i Ekrem ile Hz. Ebû Bekir'in hicret için yola çıkmaları ve Sevr mağarasına sığınmaları (1/622), Ebvâ (Veddân) Gazvesi (2/623), Recî ve Bi'rîmaûne vak'aları (4/625), Hayber seferi (7/628), Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb'in vefatı (8/629), Resûlullah'ın vefatından önceki şiddetli hastalığı (11/632), Sıffin Savaşı (37/657).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "şfî" md.; Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 26, "Tıb", 25, 45; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *el-Eyyâm ve'l-eyyâm ve's-şühûr* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1400/1980, s. 41-42, 47-49; Ezrakî, *Ahbaru Mekke* (Melhas), I, 183-185; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 204-205; Bîrûnî, *el-Âşârü'l-bâkiye 'ani'l-kurûnî'l-hâliye* (nşr. C. E. Sachau), Leipzig 1923, s. 60-63, 69; Râdiyüddin es-Sâgânî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Necm Abdurrahman Halef), Beyrut 1985, s. 61; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *'Acâ'ibü'l-ma'âli'kât*, Beyrut, ts. (Dârü's-şarkî'l-Arabî), s. 69; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, I, 157-159; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), II, 374-380; *Tecrid Tercemesi*, XII, 84-85; Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî), Kahire 1380/1960, s. 438; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VIII, 454-462; Enîs Ferîha, *Esmâ'ü'l-eshûr ve'l'aded ve'l-eyyâm ve tefstru me'ânihâ*, Trablus 1988, s. 54-64, 80-88, 90-92, 106-107; Amr Abdülmün'im, *eş-Şahîh min fezâ'ili's-sâ'ât ve'l-eyyâm ve's-şühûr ve me'btûdi'a fihâ*, Tanta 1413/1993, s. 66; E. Litmann, "Über die Ehrennamen und Neubenennungen der islamischen Monate", *Isl.*, VIII (1918), s. 227-236; Seyyid Abdülhâlik en-Nakvî, "Taḥkîku esâmi's-şühûri'l-'Arabîyye ve eyyâmî'l-üsbûc", *Şekâfetü'l-Hind*, XIII/4, New Delhi 1962, s. 14-15; İnci Koçak, "Arapların Ay Takvimindeki Ay Adları", *DTCFD*, XXXVII/1-2 (1995), s. 395-406; Pakalın, III, 89-90; A. J. Wensinck, "Safer", *IA*, X, 53; a.m.f., "Şafar", *EJ*² (İng.), VIII, 764-765.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

SAFEVÎLER

(الصفيون)

İran'da 1501-1736 yılları arasında hüküm süren bir hânedan.

I. SİYASÎ TARİH

II. İDARE ve TEŞKİLÂT

III. İÇTİMÂİ ve İKTİSADÎ HAYAT

IV. İLİM ve KÜLTÜR

V. SANAT

I. SİYASÎ TARİH

Adını merkezi Erdebil'de bulunan Safeviyye tarikatının piri Şeyh Safiyyüddin'den almıştır. Safiyyüddin'in etnik kökeni belirsizdir. Bununla birlikte özellikle Safevî Devleti'nin kurulmasından sonra yazılan eserlerde onun Hz. Ali soyundan geldiği ve yedinci imam Mûsâ el-Kâzım'a dayandığı ileri sürülmüştür. Hamdullah el-Müstevfî'ye göre (*Nûzhetü'l-kulûb*, s. 128) Şeyh Safiyyüddin, Şâfiî mezhebinden olup gençliğinde Şeyh İbrâhîm Zâhid-i Geylânî'ye bağlanmıştır. Erdebil'de kurduğu tekke kısa sürede şöhrete kavuştu. İlhanlı hükümdarı tekkeye büyük saygı göstermekle kalmayıp gelirler tahsis etti. Safiyyüddin'in ölümünden (735/1334) sonra tarikat şeyhliğine önce oğlu Sadreddin, ardından onun oğlu Hâce Ali geçti. Böylece tasavvuf geleneklerine aykırı olarak tarikat şeyhliği babadan oğula intikal etti. Hâce Ali'nin Şîliğe temayülûl tarikatın mahiyetini değiştirdi. Timur'un Anadolu seferinden dönerken Hâce Ali'yi ziyaret etmesi onun nüfuzunu daha da arttırdı. Bu sayede tarikat etraftaki ülkelerde faaliyetlerini rahatça yürütme imkânı buldu. Hâce Ali'den sonra tarikatın başına sırasıyla Şeyh Şah İbrâhîm ve Şeyh Cüneyd-i Safevî geçti. Ancak Cüneyd'in şeyhliğine karşı çıkan amcası Şah Câfer, Karakoyunlular'la iş birliği yaparak onu Erdebil'den uzaklaştırdı. Şirvanşahlar ile yaptığı savaşta öldürülen (864/1460) Cüneyd'in ardından Safevî müridleri Haydar'a tâbi oldular. Şeyh Haydar, Erdebil'e giderek irşad faaliyetlerine devam etti. Anadolu, Suriye ve Azerbaycan'da bulunan Safeviye tarikatının takipçileri Şeyh Haydar'ı ziyaret için büyük kafileler halinde Erdebil'e geliyor ve tekkeye madî destek sağlıyorlardı. Müridleri hızla artan Haydar tarikatın simgesi olarak onlara on iki dilimli kırmızı renkli başlıklar giydirdi. Böylece hem gücünü açığa vurmuş hem de müridlerinin tefrik edilmesini sağlamış oldu. Safevî tarikatının takipçileri "kuzılbaş" adıyla anılmaya başlandı. Haydar, babasının intikamını almak için kuzeyde-